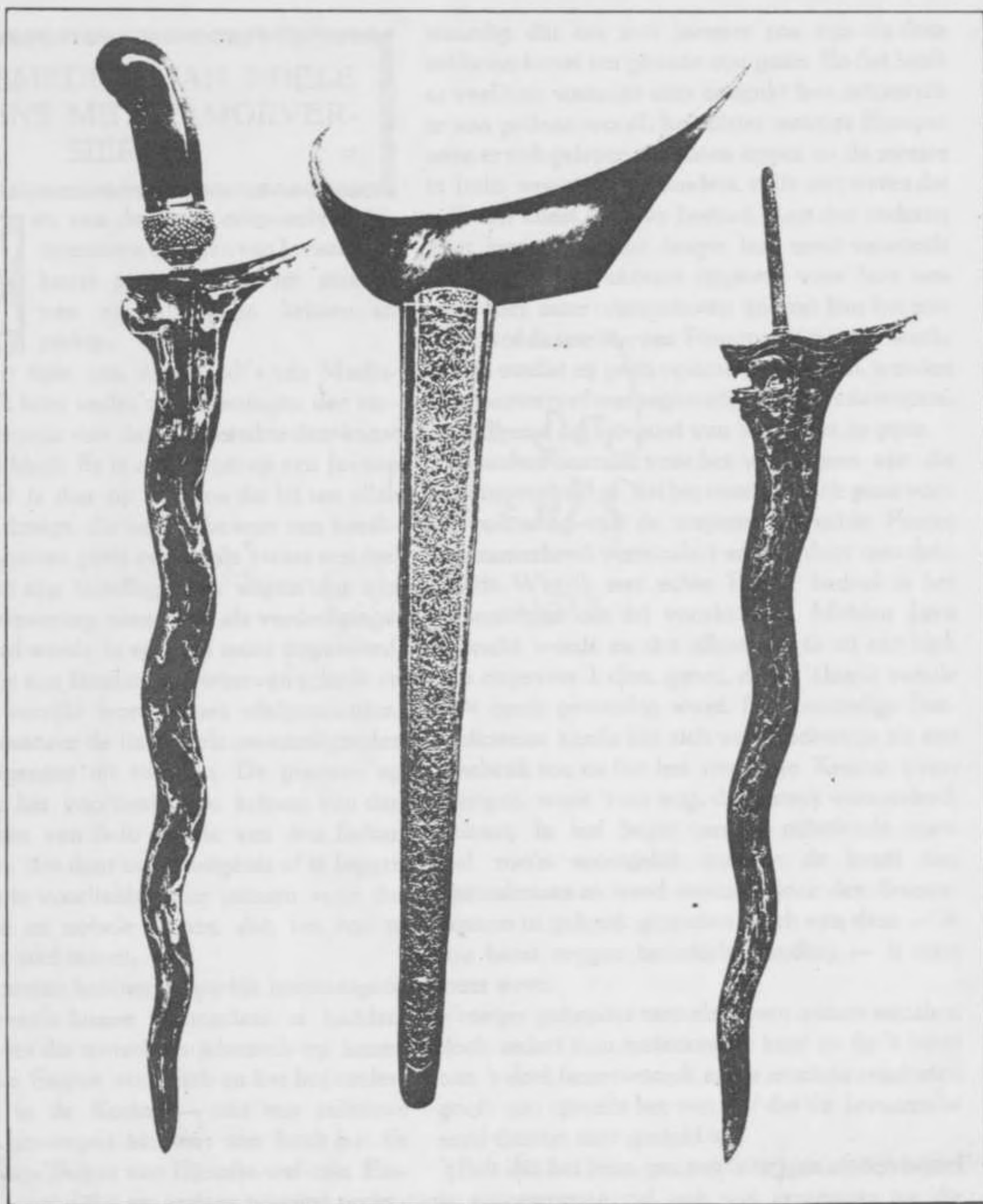

BrG 83-205

623 = 541
734 = 541

storm van S' Gravesande
du/

HET SMEDEN VAN EDELE WAPENS MET PAMORVER- SIERING

En van de meest origineele en interessante uitingen van Javaansche kunst is voorzeker het smeden van edele wapens, krissen en pieken.

Vroeger, ten tijde van de Radjah's van Madjapahit en zelfs later onder de regeeringen der verschillende vorsten van dat rijk, bereikte deze kunst een grooten bloei. Er is niets waarop een Javaan meer gesteld is dan op een kris die hij ten allen tijde bij zich draagt, die hem onbewust een karakteristiek silhouet geeft en die, als 't ware een deel uitmaakt van zijn kleeding. Een wapen dat niet alleen tot versiering maar ook als verdedigingsmiddel geëerd wordt. Is een kris mooi uitgevoerd, dan wordt ze een familiestuk, waarvan schede en heft steeds verrijkt worden met edelgesteenten, natuurlijk wanneer de finantieele omstandigheden van den eigenaar dit toelaten. De grooten op Java geven het voorbeeld. De krissen van den Soesoehoenan van Solo en die van den Sultan van Djodja zijn daar om getuigenis af te leggen van de groote voorliefde dezer prinsen voor dat eeuwenoude en nobele wapen, dat, om zoo te zeggen, hun adel insluit.

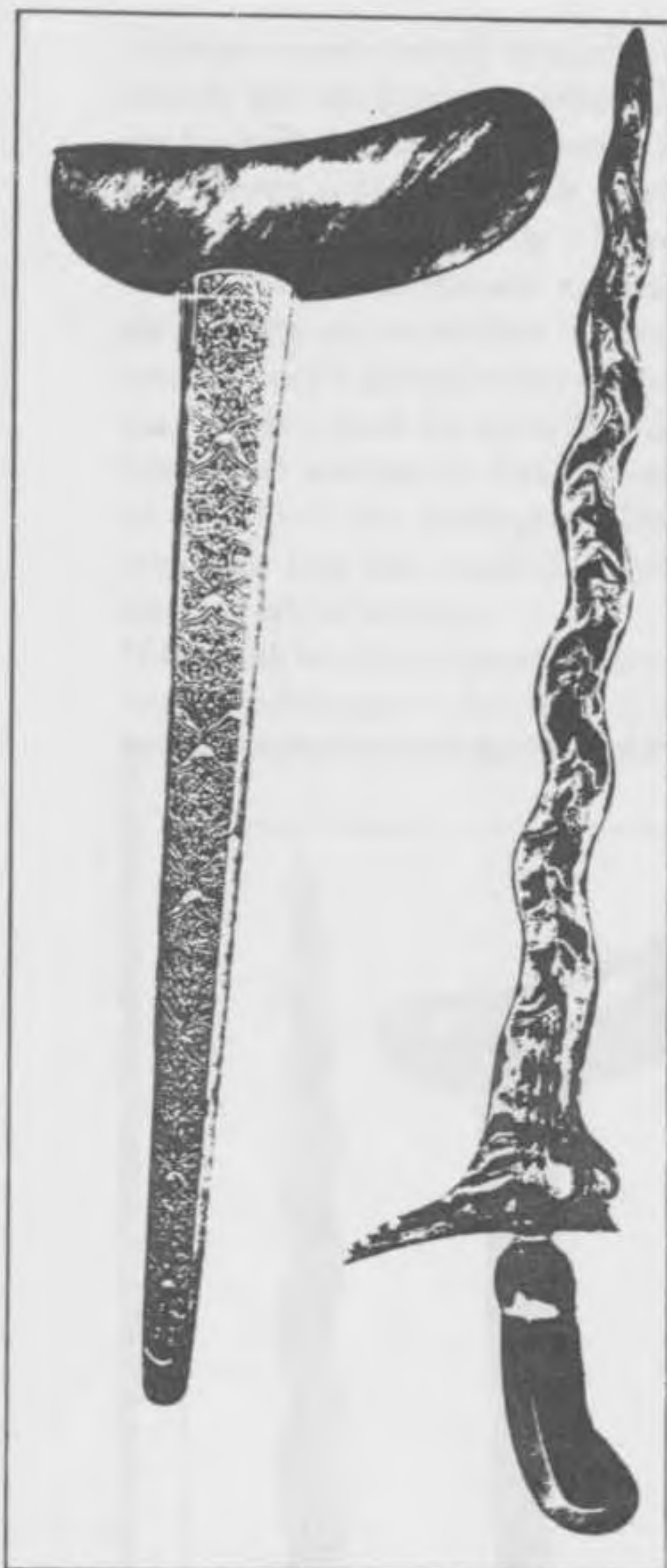
De beide vorsten hebben natuurlijk hunne eigene smeden, evenals hunne voorouders ze hadden, maar wanneer die trotsch en jaloersch op hunne wapens, hun Empoe voor zich en het hof onderhielden en in de Kraton — met een relatieve vrijheid — gevangen hielden; zoo heeft b.v. de tegenwoordige Sultan van Djodja wel zijn Empoe die de vorstelijke en andere wapens onderhoudt, doch die geheel vrij is voor anderen te werken en zoo ook buiten de Kraton woont. Van uit het vroegere glorieus verleden der Javanen, bestaan nog wapens van een merkwaardige schoonheid en een kunstuiting zóó bewonderens-

waardig, dat het zeer jammer zou zijn als deze sublieme kunst ten gronde zou gaan. En dat heeft er veel van wanneer men bedenkt hoe schaarsch er aan gedaan wordt, hoe bitter weinige Europeanen er zich gelegen aan laten liggen en de meeste in Indië wonende Hollanders, zelfs niet weten dat zulk een kunst op Java bestaat. Aan den anderen kant kunnen de hoe langer hoe meer verarmde prinses, zich de enorme uitgaven voor luxe wapens niet meer veroorloven en zoo kan het niet anders of de smeden van Pamor verlaten de werkplaats omdat zij geen opdrachten krijgen, worden landbouwers of waronghouders en zoo is de wapensmedekunst op het punt van ten onder te gaan.

Een andere oorzaak voor het verdwijnen van die kunstnijverheid is, dat het onmisbare element voor de versiering van de wapens, het echte Pamor langzamerhand vermindert en daardoor zeer duur wordt. Wat ik met echte Pamor bedoel is het meteoorijzer dat bij voorkeur in Midden Java gebruikt wordt en dat afkomstig is uit een blok van ongeveer 1 cbm. groot, dat in 't laatst van de 18de eeuw gevonden werd. De toenmalige Soesoehoenan kende het zich van Godswege als een geschenk toe en liet het naar zijn Kraton overbrengen, waar 't nu nog, doch sterk vermindert, bestaat. In het begin van de achttiende eeuw viel zoo'n soortgelijk stuk in de buurt van Parambanan en werd evenzoo door den Soesoehoenan in gebruik genomen, doch van deze — ik zou haast zeggen hemelsche zending — is niets meer over.

Vroeger gebruikte men als Pamor andere metalen, doch sedert men meteoorijzer kent en dit 't beste aan 't doel beantwoordt en de mooiste resultaten geeft, zoo spreekt het van zelf dat de Javaansche smid daarop zeer gesteld is.

't Feit dat het hem, om zoo te zeggen uit den hemel is toegeworpen zal ook wel eenigszins tot die voorkeur bijdragen, maar zooals ik daareven zei, is dat Pamor sterk aan het verminderen en zal de voorraad op een zeker oogenblik uitgeput raken. Met het oog daarop heeft Dr. Groneman proeven genomen om dit metaal te vervangen. Deze

geleerde en in de wetenschappelijke wereld zeer bekende ethnoloog zond een stuk van het Pamor naar het landbouwdepartement te Buitenzorg en men vond:

94.38 % ijzer, 4.70 % nikkel en 0.54 % phosphor. Daardoor kwam Dr. Groneman op de gedachte

nikkel te kunnen gebruiken, dat evenals het Pamor blank blijft, door zuren noch door arsenicum aangetast wordt en bij uitstek het metaal vertegenwoordigt, dat het Pamor gunstig vervangen kan. Niet alleen komen de motieven in het staal beter uit, doch daar het nikkel véél goedkooper is, zullen de conservatieve Javanen, die voorloopig nog altijd aan hun „hemelsche” pamor de voorkeur geven, er langzamerhand wel toe overgaan dat metaal te gebruiken.

Dr. Groneman liet het echter niet hierbij. Op eigen kosten dikwijls, maar altijd met evenveel ijver en enthousiasme, heeft hij al het zijne er toe bijgedragen om de kunst op te heffen, de smeden werk te verschaffen en zijn kennis van land en volk gebruikt om in ons land, evenals in den vreemde, de belangstelling voor die kunst op te wekken. Maar Dr. Groneman is verleden jaar overleden. Kort vóór zijn dood schreef mij deze eminente geleerde hoe het een zijner wenschen was, dezen schoonen tak van Indische Kunstnijverheid te doen opleven en wederom tot bloei te brengen, doch dat de tijd hem daartoe niet vergund zou wezen omdat hij zijn negen en zeventigste levensjaar reeds achter den rug had en een soort weemoed overviel den ouden kundigen man te denken dat bij zijn verscheiden, wellicht de, met zooveel moeite onderhouden kunst toch verloren zou gaan.

Hopen wij evenwel, dat de droom van den grijzen geleerde, die veel bijgedragen heeft tot de schoonheden van Java's oudheden — Boroboedoe en Brambanan zijn daar als onbetwistbare getuigen, — verwezenlijkt zal worden. Waarom ook niet? Sedert eenigen tijd wordt er veel gedaan voor batikken, koper- en houtsnijwerk en voor het vlechtwerken toont men warme belangstelling. Maar weinigen kennen de smeedkunst in Indië, weten daarom niet welk een rijkdom aan intelligentie, vaardigheid en geduld geëischt wordt tot de vervaardiging van die prachtwapens! Eerst als men weet hoe zij samengesteld worden, eerst als men ziet hoe de verschillende prachtexemplaren uitgevoerd zijn en ze klaar liggen voor gebruik of versiering, zal men die kunst beter begrijpen.

Die Larynx ist ein Organ, das aus Knorpel und Muskel besteht. Sie befindet sich im Hals und ist mit der Trachea verbunden. Die Larynx ist in verschiedene Teile unterteilt, die in der Abbildung dargestellt sind. Die Beschriftungen A bis Z beziehen sich auf spezifische anatomische Strukturen. Die Abbildung zeigt die Larynx in zwei Ansichten: einer Draufsicht (Fig. 1) und einer Seitenansicht (Fig. 2). In der Draufsicht ist die Epiglottis, die Aryepiglottische Faltung und die Glottis zu sehen. In der Seitenansicht sind die Stimmlippen, der Kriboideknorpel und die Trachea dargestellt. Die Abbildung ist eine detaillierte anatomische Zeichnung, die die Struktur und die Funktion der Larynx zeigt.

Vroeger waren twaalf maanden dikwijls onvoldoende om één kris te smeden. Dr. J. Brandes in zijn boek *Pârâraton* — een hoogst interessant werk geschreven in oud Javaansch, handelende over het rijk van Madjapahit in de 13de eeuw, — spreekt daarin over de beroemde en bezongen Empoes, die er eene eer in stelden ongeëvenaarde kunstwerken op dit gebied voort te brengen. Hij sprak o.a. van een smid die op order van zijn vorst een kris moest smeden in den tijd van drie maanden of den dood zou ondergaan. De Empoe gaf de voorkeur aan den dood, dan volgens zijn inzien slecht werk te leveren.

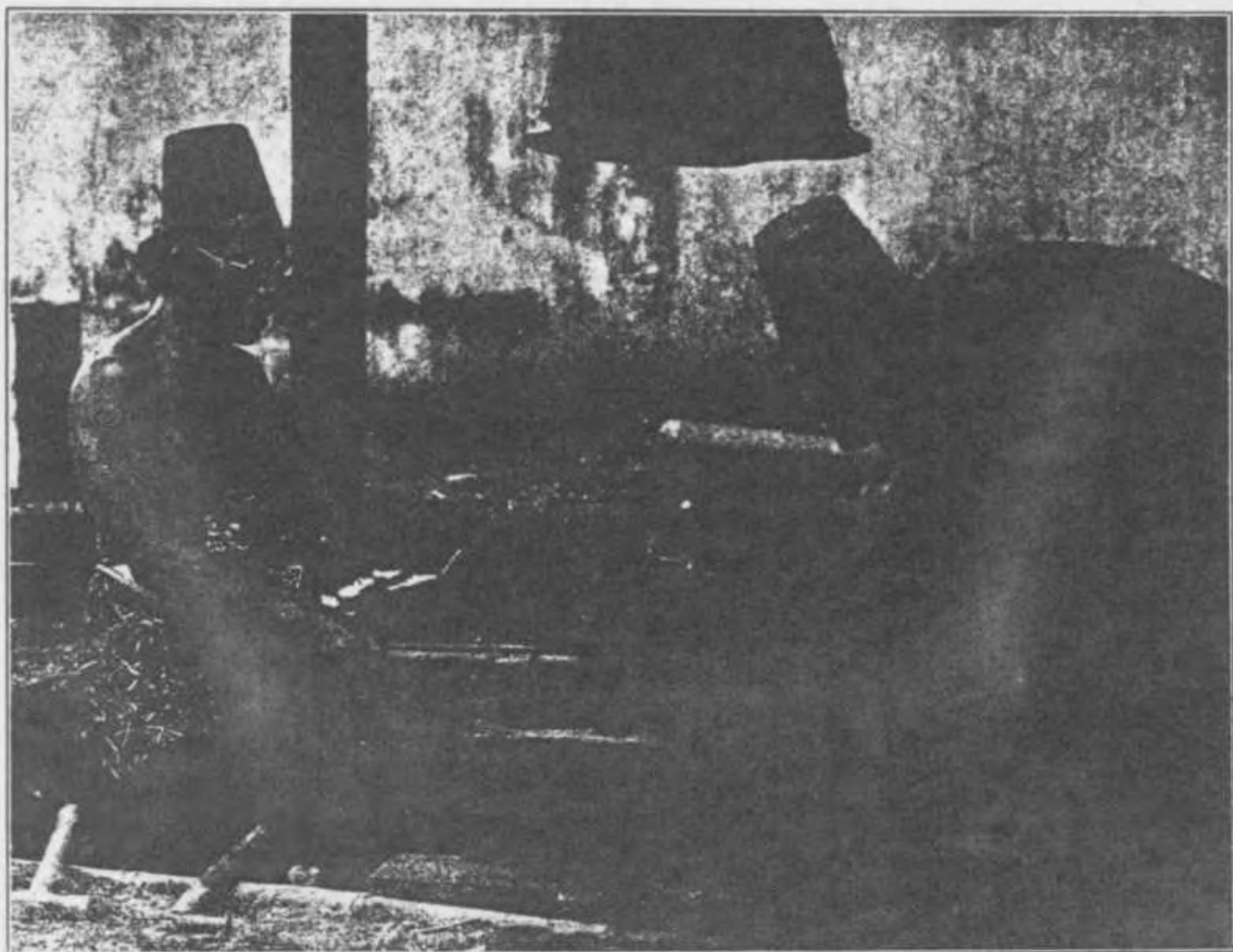
Natuurlijk heeft men gaandeweg verbeterde werktuigen verkregen en daardoor is ook de tijd, dien

FIGUUR 2.
JAVAANSCH
KRISSEN MET
SCHEEDE.

men vroeger noodig had voor het bewerken van de kris verkort: toch prefereert heden ten dage de smid de werktuigen door ouders en grootouders gebruikt. En dit is natuurlijk, voortspruitend uit twee oorzaken. De Javaan is Muzelman, maar zijn eigenlijke godsdienst, die welke de leer van Mahomed niet bij machte is geweest uit zijn hart te verdringen, die zijne dagelijksche beslommeringen en behoeften beheerscht, het Boedhisme, leert hem alles wat aan voorouders behoort heeft te vereeren en lief te hebben, daar van daan dus zijn voorliefde voor de oudere werktuigen. Verder is het ambacht dat hij ter hand heeft genomen niet alleen een vocatie, doch hij wordt er als 't ware door een zekere hereditieit toe gebracht. Zij gaat over van vader op zoon; want er bestaan geen scholen om hen voor hun werkkring op te leiden; de zoon leert zijn ambacht met al de ondervindingen, schoonheden en fouten van den vader, en is hij beter ontwikkeld, dan weet hij ook de fouten te overwinnen en een trede hooger te gaan; dan is de manier waarop hij werkt omslachtig, want hij moet rekening houden met diviniteiten, afgestorvenen en de door 't bijgeloof aangegeven gunstige of ongunstige dagen, en dat alles vertraagt natuurlijk het werk. Op 't oogenblik hebben de wapensmeden van het Pamor een representant in Karjo di Kromo, die zich zonder ijdelheid de beste onder hen kan noemen. Een kind uit het volk, eenvoudig van natuur, evenals in zijne behoeften, leeft deze kunstenaar, hoewel de Empoe van de Sultan van Djocdja, in de armenbuurt onder het volk. Zooals ik hierboven schreef is hij wel Sultan's Empoe, en onderhoudt hij eenmaal 's weeks de wapens in de vorstelijke kraton, doch daar er tegenwoordig bijna geen nieuwe wapens gesmeed worden, houden ook zijn inkomsten geen gelijken tred met den rang van vorstelijken Empoe. Een bamboestulp met rieten dak is zijn woning met daaraan grenzend een bescheiden atelier, de werktuigen zijn hoogst eenvoudig en men vraagt zich af hoe hij met zulke primitieve hulpmiddelen zulke kunstproducten kan scheppen; een man, zonder bepaalde studie dan die hij van zijn vader ontving,

FIGUUR 3.
FWAPEN-
DEN AAN
N ARBEID.

zonder bepaalde beschaving dan die hij innerlijk met zich omdraagt.

De adat wil, en dit is zooals ik reeds schreef zeer omslachtig, dat hij slechts op den dag begint die een gunstigen invloed zal uitoefenen op zijn werkrachten en scheppingsvermogen. Voor geen geld ter wereld b.v. zal hij een nieuw werk aanvangen op Zaterdag, alle omstandigheden, meent hij, zullen meewerken om de taak te verzwaren en eindelijk het voorwerp onvoltooid te laten. Is hij het eens over den te beginnen dag, dan komen eerst de offeranden aan de beurt, gedaan aan goede geesten en aan de afgestorven Empoes (de voorouders natuurlijk), die nooit vergeten worden. De offers aan de goede geesten worden gegeven om de krissen, de lansen en andere wapens te

vrijwaren tegen opzet van booze geesten, want volgens den Javaan worden de wapens bewoond door een goeden of boozen geest, die klaar staat den eigenaar te beschermen of hem noodlottig te zijn. Aan de gestorven Empoes wordt geofferd om hun zegen te verkrijgen en hen ootmoedig te verzekeren, dat zij hunne vroegere raadgevingen in acht zullen nemen. Verder wordt aan den huisgod of huisgeest geofferd om dezen te verzoeken slechte gedachten gedurende den arbeid te weren en de werkplaats met mooie gedachten te vullen. Zoo wordt dus het wapen vóór het gesmeed is een voorwerp van zorg en genegenheid. Zijn aan al die verplichtingen voldaan, dan gaat Karjo di Kromo aan den arbeid. Als hij aan 't werk gaat wordt de lange, slepende Kaïn Pandjang afgelegd

en maken een korte broek, een kunstig geplooid hoofddoek zijn eenige kleedij uit. Zijn bloote voeten op den onbevloerden grond maken niet het minste geruisch. Trouwens dit hebben de Javanen met weinig volken gemeen, dat zij aan het werk even rustig en kalm zijn als waren zij onder deftig gezelschap; kwinkslagen, luid lachen of schreeuwen komt niet in hun adat voor. Nu is er nog een ceremonieel dat de Indische smid nooit nalaat in acht te nemen, hij noch zijne helpers, wanneer n.l. een kris gesmeed wordt voor een vorst of prins, zóó gekleed te zijn alsof het staal en het Pamor reeds eenigszins in betrekking staan tot die hooge wezens en de aanraking er van, een soort van veredeling geeft. De Javaan heeft in

FIGUUR 4.
WAPEN-
SMEDEN.

zijn hart niet de minste gehechtheid aan goud, maar er is niets waaraan hij meer verknocht is dan aan rang en een aristocratischen titel, niets wat zijne bewondering zoo zeer treft als eene hooge positie.

De woning van Karjo di Kromo is gelegen in de dessa en zooals de meeste Javaansche kampongs belommerd, rustig, proper, het atelier aan den woning belendend is ruim en gemakkelijk.

Het aanbeeld ruw en klein; de instrumenten voor het bewerken uiterst eenvoudig, doch van praktischen aard en beproefd door jarenlange ondervinding; daaronder zijn een paar Europeesche modellen, hetgeen aanduidt, dat deze meester niet afkeerig is voor moderne hulpmiddelen, mits de ondervinding hem geleerd heeft dat de werktuigen beter zijn dan de zijne.

Om één kris te maken heeft de Empoe drie stukken staal noodig, ongeveer van den vorm en de

dikte van een vierhoekige liniaal, 20 centim. lang. Daartusschen legt hij twee platte bladen Pamor van den zelfden vorm doch van 1 of $\frac{1}{2}$ centim. dikte. Deze vijf staven worden in een bundel gebonden, in 't vuur gelegd en onder gestadig omkeeren tot een gelijkmatig rood gloeien gebracht. Als 't lang genoeg in 't vuur heeft gelegen worden zij er uit genomen, op het aanbeeld gelegd en de vijf staven aan elkaar gehamerd zoodat zij één staaf vormen. Zij wordt vervolgens zoo lang gehamerd tot zij de vereischte dikte, dat is, twee à drie vierkante centim. en 50 centim. lengte verkregen heeft. De staaf wordt dan opnieuw roodgloeiend gemaakt en in vier gelijke helften gebroken die ieder twee lagen Pamor inhouden. Diezelfde behandeling wordt met de vier helften herhaald, die weder tot een bundel gevoegd in 't vuur gelegd worden, weder op 't aanbeeld tot een staaf gehamerd worden die vervolgens insgelijks in vier gelijke deelen gebroken wordt, welke dus ieder acht lagen Pamor inhouden; diezelfde behandeling duurt zoo lang totdat de lagen Pamor op twee-en-dertig, wel eens beduidend meer, gebracht zijn. Dit is nu in een paar woorden gezegd en veel sneller neergeschreven dan het proces duurt, dat weken vordert en niet alleen tijd kost, maar een schat van geduld, zorg en een groot artisticeitsgevoel verlangt om het kostbare metaal zóó te schikken, dat de vereischte teekening wordt verkregen. Het is neergezet vooral om het publiek in te lichten dat de versiering van het lemmet, niet eenvoudig een luchtig en oppervlakkig aangebrachte teekening is, dat mettertijd door slijpen of het gebruik vergaat, doch die verkregen is door het kunstig in elkaar smeden van staal en Pamor, het woord Pamor beteekent dan ook „geheel in elkaar smelten.” terwijl de zekere hand van den meester het Pamor in sierlijke lijnen door 't staal weet te drijven. Om te weten of zijn arbeid naar wensch gelukt is, en of de teekening de vereischte zuiverheid en duidelijkheid heeft, bestrijkt de Empoe het lemmet met een mengsel van Arsenic en Citroensap, waarbij het staal met een dunne laag Arsenicijzer bedekt wordt, terwijl het Pamor

zilverachtig tegen den donkeren achtergrond uitkomt. Daarna strijkt de smid met een hard penseel langzaam en aanhoudend over de beide lemetoppervlakten om het zuur te verwijderen, en nu komt de Pamorteekening verrassend mooi te voorschijn in zacht golvende lijnen.

Er bestaan twee fundamentele vormen van de Javaansche krissen, de golvende en de rechte; beide zijn geïnspireerd door den, in de achtste eeuw ingevoerden Boedhistischen Godsdienst. Beide geven de Nāgā weer, de mythologische slang der Hindoes; de rechte vorm stelt de Nāgā voor in rust of overpeinzing, terwijl de golvende haar weergeeft in beweging of in handeling.

Motieven tot decoratie van het lemmet bestaan er velen; maar allen zijn meer of minder afgeleid van de, ik zou zeggen, vijf leitmotieven *) — waarnaar al de krissen versierd worden:

De Pamor Wos Wertah of verstrooide rijstkorrels,

De Pamor Sekar of muskaatbloesems.

De Pamor Sekar Ngadeg — klimplanten.

De Pamor Blaraq ngirid — palmbladen.

De Pamor Sekar Temu — gember bloesems.

Men vraagt zich af hoe, bij dit smeedwerk zulk een fijnheid van motieven mogelijk is, en men ziet bewonderend en duidelijk het netwerk van lijnen en bloemen opkomen, het lemmet bedekken, alsof de naald of de fijne teekenstift deze bekoorlijke vormen er aan gegeven heeft.

Het heft is een aparte industrie en wordt met evenveel zorg behandeld. Het wordt gemaakt van ivoor, hout — de mooie houtsoorten in de vorstenlanden zijn bij uitstek er voor geschikt Kajoe Remoening, Kajoe Tajoeman, Kayoe, Timāhā etc. Het wordt ook veel gemaakt van herthoorn en soms ook van ebbenhout.

Vroeger sneed men uit het heft het menschelijk lichaam in al zijn schoonheid; maar sedert het mahomedanisme de reproductie daarvan verbood, zijnde het grootste werk van Allah dat geen navolging vermag, heeft het heft verandering ondergaan en ziet men, wanneer men het eerst nauwkeurig in

*) Zie Groneman, Dr. J.: Der Kris der Javaner. Internationales Archiv für Ethnographie. Band XIX. 1910.

oogenschouw neemt, de fundamentele lijnen van het gezicht, de hals, de rug, de buik en de heupen van het menselijk lichaam.

Het is voor den vakman (Pengoeker) maar niet onverschillig voor wien hij het bijbehorend heft te bewerken heeft; de rang van den drager moet daaraan merkbaar zijn; voor de jonge edellieden aan het hof werkzaam, moet het geheel verschillen met de andere heften, terwijl voor een vorstelijk of hoog geplaatst persoon, het heft veel rechter van vorm is als dat voor een ondergeschikte. Ook is er nog een bijzonderheid die aanduidt of de kris gemaakt is voor een Soerakartaner of een Djocjakartaner en wel door een kleine verhooging op die plaats van 't heft dat het voorhoofd voorstelt en de punt van den hoofddoek beduidt welk bij Soerakartaner zichtbaar is en bij den Djocjakartaner onder den rand van den hoofddoek verborgen is. Het heft rust niet dadelijk op het lemmet maar is daarvan gescheiden of liever daarmede verbonden door een ring van metaal. Voor den gewonen man, is hij van geel koper gemaakt, voor den aanzienlijke van zilver en zelfs van goud, ingelegd met kostbare steenen.

De scheede bestaat uit twee stukken, het bovenste gedeelte dat uit kostbaar hout gesneden wordt; het benedeneind dat bedekt is door een scheede van koper, zilver of goud, met email versierd, al

naar gelang van den rijkdom der bezitters en niet zelden ingelegd met edelgesteenten.

Wanneer men nagaat dat na het groote werk en het zorgvuldig behandelen van een en ander, een kris in metalen scheede, waaraan vier weken lang gewerkt is geworden, voor de luttele som van twee en vijftig à twee en zestig gulden verkocht wordt, dan moet men toegeven dat de smid niet als kunstenaar maar als werkman betaald wordt. Ik heb slechts in 't kort geschreven over deze mooie interessante kunst op Java, omdat de technische behandeling te lang en te dor zou zijn voor dit artikel, maar ik geloof voldoende uitgeweid te hebben om die belangstelling te wekken die zij verdient. Deze tak van kunstnijverheid heeft zeker levensvatbaarheid wanneer zij, die Java en hare kunstschaten liefhebben haar behulpzaam wilden zijn op te heffen zooals zij dat doen voor andere takken van kunst en huisvlijt. Moge ook zij die het geluk hebben Java's heerlijke kusten te bezoeken en te genieten van de schoone Indische natuur, ook denken aan de obscure kunstenaars die in eenvoud en onbekendheid hun mooi bedrijf uitoefenen en niets anders verlangen dan dat bedrijf te kunnen voortzetten, en in de schaduw van hunne zonnige kampongs, hunne kunstschaten te kunnen vermeerderen.

STORM VAN 's-GRAVESANDE.

CENTRALE BIBLIOTHEEK
KON. INST. v. d. TROPEN
AMSTERDAM

